

Az esküszik szó eredete.

Való gyarlóságaim mellett azt az egy jámborságomat ellenségeim is megvallhatják, hogy én is elmondhatom Tinódi Sebestyénként: sem adományért, sem barátságért, sem félelemért hamisat nem írtam.

Még ha káromra vált is.

Ha tehát én dicsérek, az nem hízelgés, hanem méltánylás.

Előszöri szerkesztő koromban a Szegedi Füzeteket olyan szófejtéssel kezdtem, mely **Szily Kálmán** egyik megállapításán és az abban igazolódó módszeren sarkallott: ezért akkori beköszöntőül **Szily Kálmánról** emlékeztem meg.

Akkor már tíz év óta nem nyelvtudományi vezéri székében ült, hanem a sírban nyugodott.

Azóta már **Gombocz Zoltán** is itt hagyott bennünket.

És most, hogy a **Népünk és Nyelvünk** megszűntével (melynek eszméjét és programm-szabó elnevezését tizenkét évvel ezelőtt én adtam) imhol új néptudományi és nyelvtudományi folyóiratnak megindítom a **Nép és Nyelv**-et: ezt az első cikkemet **Gombocz Zoltán** egyik új szempontú tanulmányához kapcsolom, s ez alkalommal kegyelettel idézem az ő emlékét, és bizonyítom én is korán megszakadt munkásságának ma is gyümölcsöző voltát. Nem ért annyi időt, hogy egységes műbe foglalja azt az egységes képet, mely nyelvünk multjáról és jelen életéről, változásainak testi-lelki lefolyásáról az ő fényes elméjében világosan élt; de amint elszórt tanulmányai most az Akadémia gondos kiadásában összegyűjve jelennek meg, a magyar nyelvtudomány egészének újra-alapozása és hiányosabb részeinek újra-építése összefüggő vonásokban tűnik élénk.

A magyar igeragozás történetének újabb irodalmában Horger nagy, rendszeres műve mellett (A magyar igeragozás története), a magyar ige nyelvtörténeti kérdéseinek fejtegetésekor mindig nélkülözhetetlen **Gombocz**nak ez a tanulmánya is: „Über die Haupttypen der ungarischen Verbalformen.” Ebben azokról az ősi szavainkról is szól, melyek ugyanazon alakjukban ige is, névszók is lehetnek s megállapítja, hogy azok: „... ohne Zweifel zur ältesten Schicht des finnisch-ugrischen Wortvorrates gehören.” Ez kétségtől áll is legtöbbször.

Abból a csoportból való a *les* is. Ha azt mondom, hogy ‘a vadász *les*’, akkor ige a *les*. Ha meg: ‘sikerült a *les*’, akkor főnév. ‘Szorul a rés, a lovag *lés*’ — írja Arany a Szibinyáni Jank-ban. Itt ige a *lés*, olyan alakváltozata lévén a *les*-nek, mint a *vet*-nek

a *vét*, *mögver*-nek a *mögver*, *mögyën*-nek a *mögyën*, *lészën*-nek a *lészën* stb. „A vadász ül hosszú, méla *lesben*“ — írja Vörösmarty; itt meg főnév a *les*.

Ősi műveltségi szó ez, halászatnak, vadászatnak és hadakozásnak műszava.

Meg vagyunk irva hún eleinkről, hogy a vadászat nekik hadgyakorlat is volt: ezt a művelődéstörténeti tényt alkalmazta költői indítékul Arany a Buda Halálában, s ezért hasonlítja hadra készüléshöz a vadászatra készülődést a Csodaszarvasban:

... mint valamely véres hadra,
Fegyverkeztek könnyű vadra.

Az ősi korban igen-csak vadból és hadból éltek hajdani eleink. És fegyvere, szere, száva azon egy a vadászatnak is, a a hadakozásnak is. A vadat ép úgy *lesték*, mint az ellenséget, ép úgy *lesben* álltak mind a kettőre.

A *les*-re tehát ráillik, amit **Gombocz** mond említett tanulmányában amaz igenévszókról, tudnillik: nyelvünk szókészletének legrégebbi rétegéhez tartozik.

Régi műveltségi szavaink az igenévszók közül azok is, melyek nem a finn-ugor korból, hanem nyelvünk külön életéből valók.

A *nyom* is, mint a *les*, egyben ősi vadászati és hadi műszó. *Nyom* a teste súlyával a földön a vad, ha megfekszik, *nyom* a lábával a porban, a hóban, ahol jár — itt ige a *nyom* — és *nyom*-on úzi a vadat a vadász — itt meg főnév a *nyom*. És *nyomon* üzni üzték nemcsak a futó vadat, hanem a futó hadat is.

Sok ősi szó van — mint **Gombocz** rámutatott — a természeti jelenségek elnevezései között is. Sok igenévszó van köztük. Finn-ugor eredetűek is és — hozzáteszem — külön magyar korbeliak is.

A természet életével együtt élő embernek fontos volt az ég járása. Sötét van-e, vagy *világ*? Ime, a *villog*-ni, *villag*-ni, *világ*-ni ígével azonos szó a *világ* főnév, melynek eredetibb jelentése 'fény'. *Csillog*-e az időt, utal mutató *csillag*? Ime, a *csillog*-ni, *csillag*-ni ígével azonos szó a *csillag* főnév. *Villám*-ik-e? (Régen nem -l képzővel mondták, hogy *villáml*-ik.) Ime, *villám* főnévünk is a régi *villám*-ni ígével egy. *Fagy*-e? Itt ige a *fagy*. Kemény-e a *fagy*? — főnév: Szép-e az idő, vagy *es* az *es*? És az *es*?

Ez utóbbit, aki nem ismeri az erdélyi nyelvjárásokat, talán meg sem igen érti. Azt jelenti az '*es* az *es*' meg '*es* az *es*', hogy '*esik* az *eső*'. Tudnillik az '*es* regnet' jelentésű *esik* sok nyelvjárásban még iktelen: *es* vagy *és* (mint *les* vagy *lés*); és a mi 'der Regen' jelentésű *eső* > *esső* főnévünk is sok helyt még -ő képző nélkül magával avval az *es* ~ *és* 'es regnet' igetővel azonos. Az '*es* az *es*' vagy '*es* az *es*' tehát erdélyi részekben azt jelenti, hogy '*esik* az *eső*'. Régi nyelvi örökség ez: az igei iktelen *es* régebbi az -ik ragos *esik*-nél, a főnévi *es* is régebbi az -ő képzős *eső* > *esső*-nél. A régi nyelvbeli *es* ~ *ess* ~ *és* (mert a régi nyelvben is gyakori) és a mai nyelv-

járási *es* ~ *ess* ~ *és*: ige is meg névszó is a szerint, hogy azt jelenti-e, hogy 'es regnet', vagy azt jelenti-e, hogy 'der Regen'.

Azt, hogy Isten „*esőzik* (= pluit) igazakra és hamisakra” (Máté V, 45), ezt a XV. századelei Husszita Biblia még így fordítja: „és *es* (tehát nem: *esik* vagy *esőzik!*) igazakra és hamisakra” (Müncheni C. 226); itt még iktelen az *es* = 'es regnet'. „Eljött az *eső*” — mondja az új bibliafordítás (Máté VII, 25), de a XV. századeleiben még: „Szállott lő *es*”; itt tehát a 'der Regen' = *es*. Az 'esőt ad' abban a régi bibliában még 'esset ad' (Münch. C. 368). A XVI. századi Jordánszky Codex bibliafordításában Mózes Énekében *ess* van *es* helyett, aminthogy hosszú *ss*-el *esső*-t is mondunk *eső* helyett: „Még bővüllyen, mint *ess*, én tudományom, folyon, mint az harmat, én beszédem” (Jord. C. 272); ugyanez mai fordításban: „Csöpögjén, mint az *eső* az én tudományom, folyon, mint a harmat, az én beszédem” (Móz. V, 32, 2).

Az *eső* > *esső* eredetibb, képztlen alakja tehát: *es* > *ess*. És most annak járjunk utána, mi volt eredetibb, képztlen alakja az *eskü*-nek, *esküvés*-nek.

Eredetibb alakja a XV. század elején még megvan: nem *eskü*, nem is *esk*, hanem pusztán: *es*. A Husszita Biblia még nem azt írja, hogy: *esküvésért*, hanem: *esért*, nem: *esküvésnek*, hanem: *esnek*, nem: *esküvést*, hanem *est*, nem: *esküvéssel*, hanem *esével* (Münch. C. 82, 40, Bécsi C. 36, 88) stb. (Az *eskü* szót a XIX. század előtt még éppen nem kereshetjük, mert nyelvújítási önkényes elvonás.)

Az *esküvés* (illetőleg *eskü*) eredetibb alakja tehát szintén *es* volt, úgy, mint az *eső*-nek.

Az *es* tehát mint főnév a XV. században még nemcsak azt jelentette, hogy 'eső' > 'esső', hanem azt is, hogy 'esküvés'.

Két merőben különböző fogalom az 'esső' és az 'esküvés'. Az a kérdés támad tehát joggal: nem véletlen-e ama merőben különböző két fogalom nevének alakbeli teljes hasonlósága? Lehetséges-e a kétféle jelentésű *es* főnévnek azonos eredete?

Az én szófejtő-tapasztalatom azt mondja, hogy ha két különböző fogalomnak azonos a neve, akkor annak a két szónak eredete is azonosnak bizonyíthat a közös eredeti jelentés megállapításával. Eléggő különböző két fogalom a 'hasmenés' meg az Alföld végtelen „róná”-ja: mégis mind a kettőnek megvan *síkság* elnevezése (a székelyeknél *sikulás*, *síkság* a 'hasmenés'), és bizonyosan tudjuk, hogy mind ez a kétféle *síkság* elnevezés azonos eredetű szó, mégpedig azon a réven, hogy eredeti jelentése 'csűszósság' volt (*síkos* = csűszós). Ebből a jelentésből lett egyfelől a 'bél csűszóssága' azaz a 'hasmenés', másfelől meg a 'simaság', 'sima földfelület', 'egyes földfelület' vagyis Petőfi „róná”-ja. (L. Mészöly: Szegedi Füzetek I. évf. 7. l. — Ott idézem XVII. századi természetrajzi

könyvből a pellikán madárról: „teste igen ösztövé, annak pedig oka ez: mert igen sikos, csuszamó bélei vannak, melyekben az edelt kellete koráig nem tartóztathatja, hanem minekelőtte jól megemészténé, hamar által megyen rajta.”)

Az esküvés-nek is, illetőleg az 'esküvés' jelentésű régi es-nek is meg kell állapítanunk eredetibb jelentését, eredetibb tartalmát.

Az esküvés (mai irodalmi nyelven: eskü) Istennek tanuvá hívása valamely állításunk igaz volta, vagy valamely ígéretünk kötelező volta mellett. Egyik eskü tehát mult dolgot bizonyító, másik: valamely jövő cselekedetünkre fogadalmat tévő. Fogadalmat tévő eskü például a házassági és a hivatali eskü. Ez mind a kettő olyan, hogy jövő cselekedetünket, magaviseletünket nem tesszük függővé attól, hogy Isten fog-e bennünket részesíteni bizonyos földi előnyökben.

Van azonban föltételes fogadalom is, még pedig olyan, melynek az embertől megígért tárgya közvetlenül a föltételt teljesítendő emberföltötti hatalom javára szól: ilyen volt a zsidók ótestamentumi hősének, Jeftének, emberáldozati fogadalma; ennek a fogadalomnak a teljesítése csak az ammonitákon veendő diadal esetén szólt nemzete védő Istenének javára: „És fogadást tőn Jefte az Úrnak és monda: Ha mindenestől kezembe adod az Ammon fiait, akkor valami kijövénd az én házamnak ajtaján előmbe, mikor békével visszatérek az Ammon fiaitól, legyen az az Úr, és megáldozom azt egészen égő áldozatul. És mikor a diadal után legelsőnek egyetlen leánya jött elébe, megszomorodva monda: Én fogadást tettem az Úrnak, és nem vonhatom vissza.”

Primitivebb európai néprétegeknél is, ma is, el van terjedve az isteni előzetes földi jutalom esetére kötelező, esküvel fogadott ígérlet, melynek tárgya természetesen nem véres áldozat már, de azért nem csak pusztán erkölcsi, hanem anyagi dolog is lehet (gyertya, pénz, értéktárgy stb.). S az esküvel tett fogadalom kéréssel, könyörgéssel kapcsolatos lévén, gyakran a könyörgő imádkozás külsőségei között történik (templomban, oltár előtt, vagy másutt egy feszület vagy más festett vagy faragott szent kép előtt, térdelve, leborulva stb.).

A fogadalomnak primitivebb nemét mai nem keresztyén népek is ismerik és gyakorolják. Így legközelebbi nyelvrokonaink, a vogulok és osztjákok is, kiknek sámán-hitéhez volt hasonló a keresztyénség előtt valamikor a sámános magyaroké is. Munkácsi Bernát, a vogul „nép és nyelv” kutatója, írja a Vogul Népköltési Gyűjteményben (II. köt., 2. füz., 0419): „Az istenek sóvár áldozatvágyáról alkotott képzet alapja a pogány hitéletben az áldozati fogadalomnak, mellyel a hívő baj vagy szükség esetén a véleménye szerint sorsát intéző bálványszellemnek pártfogását és jóindulatát igyekszik megnyerni, illetőleg előre biztosítani.” Georgi után írja a Csuszovaja-melléki vogulokról: „Betegség idején, s midőn vadászatra vagy egyéb fontos vállalkozásra

indulnak, fogadalmat szoktak tenni, melyben lovat, kecskét, juhot, vagy másnemű áldozatot ígérnek az istenségnek, ha őket megsegíti, s ezt a föltétel teljesül-
tével meg is adják biztosan.” (Id. m. 0420). Gondatti után írja: „Ha a vogul vagy osztják ember vadászatra, illetve halászsátra indul, egyességet köt az istenekkel ilyen módon: Ha három cobolyt lövök, egyet neked adok; ha hatot, kettőt adok; ha a halfogás sikeres lesz, a legnagyobb halat te kapod, különben semmit sem kapsz.” (Id. m. 0421.) Ez az istenségnek tett fogadalom pedig annak szent faragott képe azaz bálványa előtt a vallási szertartással járó, emberfölötti szellemet megillető, hódoló mozdulatokkal, hajlongással, leborulással jár. Régi utazónak, Pallasnak könyvéből idézi Munkácsi, hogy az osztják, mikor kérelmét előadja a bálvány-előtt, „*leborúl*”. (Id. m. 0469).

Leborúl!

A leborulást pedig *leesés*-nek mondja régi nyelvünk! Mai bibliában (Máté IV, 8—9): „... felvivé őtet” (t. i. Jézust) „az ördög egy igen magas hegyre és megmutatá neki e világnak minden országait és azoknak dicsőségeket. És monda neki: Mind-ezeket tenéked adom, ha *leborulván* imádándasz engemet.” A Husszita Bibliában azonban még nem leborulva, hanem *leesve* való imádást követel az ördög: „Mënd ezeket neked adom, ha *leesvén* imádándasz engemet.” (Münch. C. 19.)

Balassa Bálint is még a XVI. században nem odaborul, hanem esik, es — az imádságával:

Még sincs mit tennem,
Hozzád kell *esnem*
Én imádságommal.

Ilyen esetben a Nyelvtörténeti Szótár az *es(ik)* ígét nem is 'cado'-nak, hanem 'oro'-nak fordítja, vagyis 'könyörögve imadkozik'-nak értelmezi. Tehát a költő nyelvében az 'imádkozik' fogalma a velejáró mozdulatnak, az *esés*nek szavával van szemléletesen kifejezve.

Ez a költőinek tetsző nyelv tulajdonképpen a concret szemléletű ősi nyelv. A voguloknak ősi primitívságban megmaradt nyelve a bálványimádást nem külön szóval nevezi meg, hanem a velejáró látható mozdulat után 'hajlongás' és 'leborulás' jelentésű szavakkal (Munk.: VogNGy. II, 2, 0495).

A vallási fejlődésükben sámánhiten elmaradt vogulok hitével pedig — mint sok eddigi kutatás eredménye igazolja — egy volt a katolikus vallás előtti, nem törököféle nyelvű pogány magyarok sámánhite; tehát magyar nyelvű honfoglaló eleink vallási intézményeinek szelleme és szertartásai elnevezéseinek rendszere olyanféle volt, mint a mai obi-ugor pogány népeknél tapasztalható.

E szerint a bálvány előtti vallásos szertartást a sámánhitű magyarok is a leborulás látható mozdulatának nyelvi jelével fejezték ki, s mivel a leborulást eredetileg — mint láttuk — *leesés*-nek mondja nyelvünk, ezért a fogadalmi esküvést is, mint bálvány előtti vallási szertartást, a *leesés* szó eredetibb, a keresztyénség előtti korban járatos alakjával fejezték ki.

Mi volt hát a 'leborulás' jelentésű *leesés* eredetibb alakja?

Először is le kell róla választanunk a *lë*- igekötőt, mivel igekötőink mai rendszerét még a Halotti Beszéd nyelvében sem látjuk kifejlődöttnek: ott az *el-feled* még csak *feled*, az *el-múlhat* még csak *múlchot*. A *lë-esés* akkor még csak *esés*-féle lehetett volna *lë*- nélkül.

Igen, de a *lesés*-t meg csak *les*-nek nevezte ősbib nyelvünk, az *eső*-t meg, a víznek felhőből való *esés*-ét: *es*-nek.

Minek nevezhette hát honfoglaláskori nyelvünk a fogadalmi esküt tevő pogánynak bálvány elé *esés*-ét is?

Es-nek. Szintúgy *es*-nek, mint a felhő *es*-ének *esés*-ét. *Es* volt a zápornak égből való *esése*, *es* volt a pogánynak bálvány elé való *esése*. *Es* lehetett azért, mert az *es* azt is jelenthette, hogy 'esik', 'leborul', azt is, hogy 'esés', 'leborulás' — és ebben a főnévi minőségében jelentette a 'fogadalmi esküvés'-t.

Mivelhogy az *es* — mint a *les*, *nyom* stb. — nemcsak főnév lehetett, hanem ige is, ezért nemcsak azt jelenthette, hogy 'fogadalmi esküvés', hanem azt is, hogy 'fogadalmi esküt tesz'. Ilyen igei minőségében aztán fölvette azt a képzőt, mely által a *les*-ből *lesekészik*, a *nyom*-ból *nyomakoszik* lett — s így lett az *es* igei *ből* a régi *eskészik*, *eskőszik* s a ma is járatos *esküszik*. Jelentésfejlődése: 'esik' → 'leborul' → 'fogadalmi esküt tesz' → 'esküt tesz, akár fogadalmi, akár bizonyítót'.

A *nyoma-kosz(ik)*, *lese-kész(ik)*, *es-kész(ik)* ~ *es-kősz(ik)* ~ *es-kűsz(ik)* képzője összetett képző: *-k* és *-sz* egyszerű ige-képzők összetétele.

Avval az egyszerű *-k*-val lett az *es*-ből az *esk*- igető s abból lett a XV. századi *eskő* igenév, abból meg a későbbi típusú *esküvő* igenév. A régi 'schwörend' jelentésű *eskő* épügy eredetibb alakja az *esküvő*-nek, mint a XV. századi *fekő* a *feküvő*-nek, *aló* az *aluvó*-nak stb. (Vö. Mészöly: Nyelvtörténeti Fejtegetések a HB. alapján. 1941.)

A mai *eskü* azonban nem a régi *eskő* igenévvel azonos: Szily Nyelvújítási Szótára szerint Verseggy elvonása irodalmunkban; 1805-ben találkozunk vele először. A nép *esküvés*-t vagy *hit*-et mond helyette közönségesen, bár a hivatalos nyelv *eskü* szava mind általánosabbá válik. A *hit* és az ősi *es* mint azonos jelentésű két szó él ebben az összetételben: *esre-hitre*. Sok vidéken járja még ez a szólás: 'Nagy *esre-hitre* ideadta' t. i. a kért dolgot. Vagy 'Nagy *esre-hitre* megtette' t. i. valami szívességet. A vala-

mit kérőnek tudnillik előbb esküdöznie, fogadkoznia kellett, hogy így-úgy meghálálja.

Hogy pedig az *esküszik* mint vallási életünk műszava a 'fallen' jelentésű *esni*-nek származéka, ezt az is bizonyítja, hogy más képzőkkel más vallási műszavaink is származtak az *esni* igéből.

Van egy *-d* igeképzőnk is. Evvel lett a *kér*-ből *kérd*, a *tol*-ból *told*, a 'vadászik' jelentésű *öl*, régi *ül* ~ *il* változatából az *üld* ~ *ild*- (az *üldöz* alapszava) s ez a *-d* képző van a magyar *mond* régén is; ezt onnét tudjuk, hogy a cseremiszbén a magyar *mond*-nak még képzőtlenül felel meg az azonos jelentésű *man*-. (Nyhas.) Evvel a *-d* képzővel lett *es*- igetöből vallási életünk *esd* szava.

Az *esd*-nek 'oro', 'obsecro', 'flehen' jelentése általános már nyelvemlékeink kezdete óta. Hogy azonban 'cadere', 'fallen' volt eredetibb, még régiebb jelentése, ezt ma is mutatja még ilyen alkalmazása: 'esdi a légy a marhát' (Székelyföld MTSz.). ez azt jelenti, hogy 'neki-esik a légy a marhának', 'esik a légy a marhára'.

Az *esd*-hez is hozzájárult a *-k* képző s így lett az *esdek-ni* > *esdeg-ni* fölvidéki tájszó (MTSz.); azt jelenti, hogy: 'az üzött vadhoz kapkodva ugat (az eb)'; tehát olyankor mondják, mikor a kutya neki-neki-esik a vadnak. Miskolczi Gáspár is azt írja XVII. századi Jeles Vadkertében, hogy „a horogra vont húson igen *esdeknek* a halak” (522), „a legyek meg a bűdös sebeken *esdeknek*” (657). Világos, hogy az *esdekni* értelme itt is: 'rá-esni valamire a mohóságtól'.

Az *esdekni* igéből lett aztán *-l* képzővel az *esdékél*. Ennek is mutatja eredeti 'esik' jelentését az ilyen népi kifejezés: 'a kutyák *esdekl*ik az embert' = nekiesnek, ráesnek.

Az *esd*-ben az *es*- tö vette föl a *-d* képzőt, de ugyanez a *-d* hozzájárult nemcsak az *es*- csonka tőhöz, hanem az *ese*- teljes tőhöz is, úgy lett az *esed*- igető, ebből pedig a *-z* igeképzővel az az *esedéz* > *esedőzik*, melynek általánosan ismert mai jelentése: 'oro', 'obsecro', 'flehen'; de eredetibb jelentése ennek is: 'le-esik', 'el-esik', 'el-el-esik'. 'Ez a hitvány kabala folyvást *esedezik* ezenn a kutya meredek kaptatónn' — panaszkodik a székely (MTSz.).

Az *esd*, *csdékél*, *esedéz*, *esedőzik*, *esküszik* mind olyan magyar keresztyén vallási műszó, mely az *esni* (cadere, fallen) igéből származott s már a magyarság pogány korában vallási műszó is volt, abban a korban, melyben a sámánhitű magyarok a pogány segítő, közbenjáró szentek faragott képei előtt *estek* le.

Nem ok nélkül mondom — természetesen a sámánhit föl-fogásának megfelelő értelemben, — nem pedig a katolikus theologia értelmében „pogány segítő, közbenjáró szent”-et. Hóman is hangsúlyozza, hogy a honfoglaló magyarok pogány hitvilága már oly fokon állott, mely „megérlelte őket a kinyilat-

kozlatott egyistenhívő vallások befogadására... A magyarok alig száz évi itt tartózkodás után minden nagyobb rázkódtatás nélkül tértek a keresztény hitre, mert az megfelelt kelet-ről hozott lelki dispositiójuknak.” (Magy. Tört. I, 115.)

A sámánhit szerint — amint azt a szibériai voguloknál és osztjákoknál, legközelebbi nyelvrokonainknál látjuk, — a világ teremtőjét és urát *atyának* nevezik, még pedig avval a szavukkal, mely azonos a magyar *ős*, Halotti Beszéd-beli *is-* szóval, az *is-ten* alapszavával (ezen az a *-t* és *-n* képző lévén, mint *nöstén* szavunkon — Budenz helyes véleménye szerint). Ennek az istennek nincsen faragott képe, csak kiváló meghalt teremtményei emberfölötti hatalmú szellemeinek, kik a faragott képükhöz, vagyis *ő h o z z á j u k c s ő, esdő*, önékik áldozatot *esküvő* földi emberek kérését, *escedezés*-ét, támogatólag közvetítik mennyei atyjukhoz. Ezeknek a bálványukban vagyis az *ő* faragott *képmásukban* lakozó szellemeknek az a hivatásuk, hogy — Munkácsi szavai szerint — „*k ő z b e n j á r j a n a k h í v e i k é r d e k é b e n a z é l e t é s h a l á l u r á n á l , a z ő m e n n y e i a t y j u k n á l*” (Vog. Népk. Gyűjt. II, 2, 06.) A bennük bízó hívek ama nekik szent képmások elé, melyekben élő szellem lakoztat hiszik, effélé escedésekkel *esnek*: „Az erdő szerencsése, a víz szerencsése elmúlt. Felső-Tárem *atyád* elé bálványi hét fogásoddal, isteni hét fogásoddal állj te oda: Felső-Tárem *atyádnak* im itt három megrakott üstben három véráldozat... *T e k ö n y ö r ő g j é r e t t ü n k !*”

Az obi-ugorsággal foglalkozó néptudomány és a magyar nyelvtudomány egymást támogató eredményeiből látjuk, hogy a sámános honfoglalók képzeteiben voltak olyanok is, melyeket tudtak azonosítani őseink az akkori kereszténység többé-kevésbé hasonló képzeteivel, s így némely pogány vallási műszöből könnyen keresztényen vallási műszó lett.

Ez történt *esd, esdékél, esedéz(ik)* és *esküszik* szavunkkal is.

Czuczor nemcsak mint nyelvész, hanem mint katolikus pap is helyesen jegyzi meg a Szótárában az *esküszik*-kel kapcsolatban, hogy „az *esküvő* gyakran, kivált régebben *eskütételkor*... földre vagy térdre esett”; de a „régebben” nála természetesen nem a pogány kort jelenti. Helyesen származtatja Czuczor—Fogarasi az *csni* igéből az *esküszik*-et, de helytelenül azonosítja az *eskü*-t a XV. századi *eskő* igenévvel és az *esk-* igetöt az *esik* ikes alakkal. (Az *-ik* rag eredetére nézve I. Mészöly: Nyelvtud. Közl. 1941.)

Téved a Magyar Nyelvtörténeti Szótár abban, hogy a ’fallen’ és ’regén’ jelentésű *es*-től külön választ egy ’flehen’ jelentésű *es*-t. Hiszen a kereszténység latin vallási irodalmában is megvan ’flehen’ jelentése is a ’procido’ (= vmihez odaesik) igének.

Munkácsi nyomán az Etymologiai Szótár helytelenül választja

el az *esküszik* igét az *esik*-féle szócsaládtól és helytelenül egyezteteti az *esküszik* es- alapszavát 'dicsér', 'magasztal' jelentésű vogul és osztják szóval.

Mészöly Gedcon.

Zum Ursprung des Wortes 'esküszik' (schwören). Die Wogulen und Ostjaken sind unter den finnisch-ugrischen Völkern wie Gerölle, die von irgendeinem vorhistorischen Kriegsgewitter an die Peripherien des historischen Tummelplatzes vertrieben worden sind. Deshalb eben sind sie auch auf einer höchst primitiven Bildungs- und Sprachstufe stehen geblieben, ja bisweilen, wenn sie von besonderem Missgeschick heimgesucht wurden, wieder tiefer gesunken, und bewahrten z. T. bis zum heutigen Tage die schamanistische Religion mit ihren Riten und sinnlichen Ausdrucksformen. So benennen sie z. B. ihr Flehen zu den übermenschlichen Geistern, ihre Gelöbnisse und Opferdarbietungen durch gemeingültige Wörter, die sich eigentlich auf die begleitenden, hörbaren oder sichtbaren Körperbewegungen beziehen. Und so mag u. a. das Wort 'niederfallen' auch das Flehen, Opfern und gar den Schwur bei einem Gelöbnis bezeichnen.

Tatsächlich hatte auch die ungarische Sprache der Urzeit den Begriff des „Niederfallens“ (vor einer göttlichen Gewalt) mit dem Nominalverb 'es' (= 'fallen' und 'das Fallen') ausgedrückt, das demgemäss auch die Bedeutungen 'flehen' und 'das Flehen', 'eidlich geloben' und 'Eid', 'Schwur' haben musste, ja hatte. So besass der religiöse Wortschatz der Ungarn, noch vor der Christianisierung, aus demselben Stammwort 'es' mit verschiedenen Bildungssilben gebildet, unbedingt auch noch die Gebilde 'esd', 'esedéz', 'esdëkël' (alle drei in der Bedeutung 'flehen') und 'esküszik' (in der Bedeutung 'schwören').

Gyertyán.

Gyërtya szavunkról régóta tudják a magyar nyelvészek, hogy honfoglalás előtti bolgár-török jövevényszó. És *gyërtyán* (*gyërtyánfa*) szavunkról is tudják, hogy ez a *gyërtya* szó kicsinyítőbecéző -n képzős származéka, tehát tulajdonképpen jelentése 'gyertyácska'. De hogy miért nevezték el a mi őseink azt a fát, melynek latin neve *Carpinus betulus*, *gyërtyán*-nak (*gyërtyánfá*-nak), vagyis 'gyertyácská'-nak, erre eddig úgy látszik egyetlen magyar nyelvész sem volt kíváncsi. Pedig ez egyáltalán nem magától értetődő, magyarázatra nem is szoruló elnevezés. Ha már a pogány magyarságnál is szokásos lett volna az égő gyertyácskákkal díszes karácsonyfa állítása, no, akkor talán érthető